

Мілана Ніколко (Сімферополь)

«БЕЗОБРАЗИЕ» СІМФЕРОПОЛЯ:
БЕЗОБРАЗНІСТЬ І ПОТВОРНІСТЬ МІСТА

Подъезжаем к Симферополю — пыль,
жара печет, по полю фиалки.

Е. П. Марков

З часів Євгенія Петровича Маркова, любителя Криму й одного з найвідоміших дослідників культури й історії півострова, практично нічого не змінилося. Та ж пилюка й спека зустрічають мандрівників на під'їздах до міста, тільки фіалок на околицях не лишилися зовсім. Які ж образи Сімферополя виникали у тутешніх мешканців і прибульців у минулому? Як його образ існує сьогодні? Конструкція семіотичної мозаїки образу міста складається хаотично чи в цьому процесі можна виділити певні інтенції? На ці питання ми спробуємо послідовно відповісти у цьому дослідженні.

Репрезентація матеріалу сформована навколо єдиної мети — відібрати семіотичні шари Сімферополя та виявити домінантні характеристики, які дозволять сьогодні сформувати комплексну географічну характеристику міста, зробити його більш привабливим і цілісним в уявленні тутешніх мешканців та приїжджих.

Методологія

Правдива першість у описі локосів належить географам. Надзвичайно цікавими у цьому плані є праці сучасних російських авторів Д. Замятіна та І. Мітіна. Перетворюючи механічний географічний дискурс на описовий наратив гуманітарної географії, автори виявляють різноманітні метазасади дослідників цього простору.

За основну ідею цієї статті було прийнято позицію дослідника І. Мітіна¹ про формування комплексних географічних характеристик (КГХ) місцевості з позицій звертання «до людини як користувача, перетворювача і дослідника областей»². Спрощено цей підхід можна схарактеризувати як поєднання фізичної, економічної, соціальної й політичної географії, з урахуванням культурної та національної специфіки регіону.

Головне в такому дослідженні — опис місць за виділеними *індивідуально** для кожного місця домінантами-символами й наступне об'єднання цих символів через внутрішні та зовнішні текстуальні сплетіння. При цьому суб'єктивність є неминучою,

---

* Тут і далі курсив наш. — М. Н.

також можлива і неповнота КГХ, яка виникає не внаслідок неповноти структури (схеми), але через специфіку здійсненого відбору ознак і/або образів для КГХ. Множинність образів кожного конкретного регіону «зводить нанівець» спроби сформувати універсальну КГХ³.

Сплетіння одиниць інформації вибудовується під неухильним впливом дослідника, однак послідовно орієнтоване на споживачів (цільову групу) готового текстового продукту.

Ретроспекція

Сімферополь — ленивий город.

Е. И. Баяв

Справді життя у Сімферополі завжди плинуло неспішно. Жодної героїчної слави (за часів Кримської війни — місто шпиталів та складів, за революцій — незначних виступів робітників, у період Великої Вітчизняної війни — розрізаних осередків підпільного руху), за кількістю міфологем, переказів, пісень, приказок місто й «поряд не стояло» із Севастополем, Керчю або Ялтою. Ледачість виявлялася як у культурному, так і в господарському та політичному житті міста. Розмірені, повільні комунікації у цьому губернському місті створювали своєрідний колорит торговельної та господарчої поліетнічної мозаїки.

Історія міста почалася 7 лютого 1784 р., коли Катерина II підписала указ про формування Таврійської губернії з центром у місті «где нынче Ак-Мечеть». Місто дістало назву Сімферополь — «сие наименование значит град пользы, и герб его улей с пчелами, имеющий вверху надпись «полезное»».

У 1796 р. за указом імператора Павла I Таврійську губернію було скасовано. Лише у 1802 р. його наступник відновив колишні повноваження губернії та її центру. Саме з початку XIX ст. починається розвиток міста. Вагомим чинником його розвитку стало будівництво транспортної мережі.

У 1826 р. будується дорога Сімферополь — Алушта, у 30-х рр. її подовжують до Ялти, у 40-х — від Сімферополя розходяться шляхи на Бахчисарай, Севастополь, Судак, Феодосію, Перекоп.

Значуща для культурного сприйняття міста подія відбулася 1827 р. — любитель-ві старожитностей, місцевому уродженцеві, трапилася навантажена камінням підвода, що спускалася від урочища Керменчик («Петровська балка»), де брали каміння для будівельних потреб. В одному з написів на камені згадувався скіфський цар Скілур, що жив у III ст. до н. е. Ім'я це вже було відоме з описів давньогрецького географа й історика Страбона та за монетами міста Ольвії. Порівнявши зображення на монетах з барельєфом, науковці пересвідчилися, що на плиті зображено саме царя Скілура. Історики дійшли висновку, що було зроблено сенсаційне відкриття столиці пізньоскіфської держави — Неаполя Скіфського, або Неаполіса (від грецьк. «нове місто»).

Так було відкрито нову сторінку в історії міста, яка підносила його до рівня

давніх центрів античних цивілізацій причорноморського регіону. На жаль, цей історичний факт не отримав належного потрактування ні в минулому, ні сьогодні. Здається перспективною розробка цього історичного матеріалу з позиції формування КГХ міста. Його мультикультурність таким чином набуде іншого, «багатовікового» звучання, а створення нової рекреаційної зони у межах непрестижного району (район Петровських скель) дозволить змінити локалізацію центру.

Повернімося знову до історії. Під час Кримської війни 1853–1856 рр. місто було передусім тиловим центром, тут розташовувалися склади, арсенали, працювали шпиталі для поранених. В одному з таких шпиталів працював молодий М. Пирогов.

Наявність транспортних мереж може суттєво змінити долю будь-якого міста. Так і сталося 14 вересня 1874 р., коли було завершено Лозово-Севастопольську ділянку залізниці, станцію було споруджено у Сімферополі. Є легенда, що спочатку планувалося будувати дорогу через Старий Крим, в обхід Сімферополя. Підстава була така — Карасу-Базар (Старий Крим) є географічним центром Криму і звідти легше буде прокласти залізничну гілку до Феодосії та Керчі. Однак сімферопольці швидко оцінили переваги залізниці, дали хабар значному чиновникові залізничного відомства, щоб ключова станція була у Сімферополі. Вочевидь, ця версія є лише легендою, бо ж Сімферополь був губернським центром і наявність у ньому залізничної станції була вмотивована потребами економічного і політичного управління.

Важливим показником динаміки міста є чисельність його населення: 1783 р. воно становило 815 чоловік, 1897 р. тут мешкало 49 тисяч, а на початку XXI ст. у місті проживають понад 360 тис. мешканців.

Ледачість міста Сімферополя — не більш ніж характеристика будь-якого південного містечка, де життя темпорально не структуроване ритмом великого заводу чи активністю портового життя. Цікаво, що у переддень двохсотріччя міста влада стала «позиціонувати» Сімферополь як значно динамічніший: «Сімферополь — місто-трудівник, збирач», щоб нівелювати образ «лінивого міста».

Геній місця?

Дрянної городишко!

*А. Грибоедов*⁴

Гуманітарна географія пропонує цікавий підхід для формування КГХ локосу через концентрацію на фігурі виразника «ідеї місця/міста». Матеріалом для подібної структуризації можуть виступати подорожні нотатки видатних історичних діячів чи художні твори, сюжет яких тісно пов'язаний зі специфікою ландшафту чи архітектури. Зразком подібної методології є книга П. Вайля «Геній місця», яка не лише подає міста через їхніх «виразників», не тільки протиставляє й порівнює міста через «конфлікт» їхніх «геніїв» — але й обґрунтовує цей шлях дослідження: «Зв'язок людини з місцем її існування — загадковий, але очевидний»⁵.

Поза сумнівом, в історії російської літератури подібним «генієм місця» є Ф. М. Достоевський. Його зв'язок з Петербургом вражає: похмурі картини драм

письменника вимагають холодного, безжального антуражу Північної Столиці. Детальність у описі місць, талановитість у характеристиці вулиць звели воєдино письменника, час і місце.

Проекція цього підходу на Сімферополь малоефективна — подорожні нотатки щодо даного міста вкрай убогі. Втім, деякі таки можна дібрати. Вислів О. Грибоедова, наведений у епіграфі, зовсім невтішно характеризує місто. Д. Менделєєв як молодий викладач гімназії писав про Сімферополь: «Ось уже два тижні з половиною, як сумую й скучаю у Сімферополі... головна причина усього страшнюща дорожнеча і тіснява»⁶. Але ж вислови, що містять негативні характеристики, навряд чи збільшать символічний капітал локусу, навіть якщо вони належать видатним особистостям.

Пропонується відмовитися від деструктивної й непривабливої моделі, яку викликають враження Грибоедова та Менделєєва, а взяти за початкове послання генія рядки О. С. Пушкіна:

Поклонник муз, поклонник *мира*,
Забыв и славу, и любовь,
О скоро ль вас увижу вновь,
Брега *веселье* Салгира?

Позитивне забарвлення цього віршованого уривка дозволяє викликати ігрові й максимально приємні враження у реципієнта. І хоча прямої згадки про Сімферополь тут немає, але варто згадати, що на березі Салгіру розташоване лише одне місто — Сімферополь. Саме тут видатний поет, полишивши петербурзьку метушню та не завжди шасливі романтичні пригоди, віддавався творчості й відпочивав у спокої та веселощах.

Порівнюючи вислови кількох геніїв щодо предмета дослідження, ми можемо показати широту палітри образів і дисперсію асоціативного ряду під час роботи з КГХ місця. Однак у роботі над образом Сімферополя цей підхід є недостатнім.

Сучасна репрезентація міста будується за особливою дихотомічною моделлю: «Сімферополь курортників»/«Сімферополь кримчан». Сполучною ланкою цієї моделі є антропоцентризм, який проявляється, однак, не через національну, конфесійну чи господарчу прив'язку. Це радше регіональні та рекреативні маркери.

Сімферополь відпочивальників — транзит

Будь-яке дослідження специфіки Криму та його поселень починається зі знайомства з книгою Є. П. Маркова «Очерки Крыма: картины крымской жизни, истории и природы»⁷. Книга побачила світ у другій третині XIX ст. й досі має велику популярність серед кримознавців. Викладач сімферопольської гімназії (пізніше її директор) Марков у книзі зовсім не приділяє уваги Сімферополю; тут немає ані окремого розділу, ані самостійного наративу (предметноцентрованого тексту). Згадки про нього подибуємо тільки у характеристиках відстані («...от Ялты до Симферополя») або у коротких побічних оповіданнях («...произошло в симферопольском городском парке»).

Подібна «короткозорість» щодо губернського міста, а пізніше і щодо обласного центру під час вивчення принад Криму характерна майже для всіх краєзнавців. Такий підхід домінує в путівниках півостровом до сьогодні.

У путівниках Сімферополем його КГХ проступає доволі нехитро: після короткого переказу статистичних даних та економічних характеристик згадується, що О. Пушкін, Л. Толстой, О. Грибоедов бували тут проїздом. Друга історична складова КГХ — це перерахування найвидатніших комуністів, що побували у Криму і, зокрема, у Сімферополі (Д. Ульянов, М. Дибенко, М. Фрунзе). У графі «радімо відвідати» згадується 10 (!) назв, серед яких першість мають пам'ятки радянської доби⁸.

Своя логіка в такій недоладній (навіть чи докладній) презентації є. Сімферополь для громадян відпочивальників є важливим завершальним етапом транзиту на шляху до моря. Один мій знайомий влучно відзначив, що багато з тих, хто побував у нашому місті проїздом, сприймають Сімферополь як певне поселення між Ялтою і Херсоном. Саме з такими акцентами: піднесено ліричною, розкішною Ялтою («...костюм с отливом и в Ялту») і Херсоном, містом, що чітко демонструє материкову приналежність, «трудогаю» з колоритною південноукраїнською говіркою. Десь «поміж»... Сімферополь — це остання нудна перепона на шляху до жаданого моря, відпочинку, задоволення і, звичайно ж, авантюри. Тут усе ще є рутинно-буденним (квитки на автобус, не загубити багаж і дітей), але з великою домішкою «курортності». Ті, хто тільки їде на відпочинок, жадібно обмацують очима засмаглих та привітних людей, які залишають місто. Останні ж діловито і дещо розчаровано (на жаль, відпустка скінчилася, та й відпочивати тут доволі дорого) закупають фрукти-овочі⁹, час від часу зітхають у бік тих, у кого відпустка ще попереду.

За часів СРСР було сформовано імідж «Крим — всесоюзна оздоровниця». Тоді потоки відпочивальників були значними (до 9 млн на рік), більша частина з них проїжджала через Сімферополь. Долю міста також було визначено: «Сімферополь — ворота Криму». Аеропорт, залізничний вузол, кілька автовокзалів, що обслуговували усі кримські та віддалені маршрути. З того, що осідало у головах відпочивальників після поверхової екскурсії містом, можна назвати образ бджоли, вулика (знову винайдений герб), які комбінувалися у «місто користі, місто-збирач». Такий собі колектор з розподілу рекреативних людино-потоків.

Виразною ілюстрацією такого підходу є книга-путівник І. Гаско «День в Сімферополі»¹⁰. Центром наративу є двочасова прогулянка містом у пошуках визначних пам'яток. Прогулянка здійснюється у просторі (униз за течією річки Салгір) та у часі (від моменту заснування через важливі історичні віхи до важливої дати — двохсотліття міста). Автор не концентрує уваги на якихось яскравих, суто автентичних особливостях міста. Путівник-довідник однаково оповідає і про заснування міста, і про його сучасний стан, побіжно згадує про звільнення міста 1944 р., приділяє значну увагу діяльності сподвижників комуністичних ідей на порозі та у перші роки революцій. Центральна ідея комплексно-географічної характеристики (імідж) проступає невизначено. Приховано текст супроводжує ідея про те, що книга — це спроба забрати час перед основною метою читача — відпочинком на морі.

У своєму путівнику по Сімферополю (!) Є. І. Басв пише: «з півночі прибувають поїзди. З вагонів, припорошених степовим пилом, виходять люди... Відпочивальників вабить у Крим передусім море, тому вони *недовго затримуються у Сімферополі*»¹¹. Далі йде стандартний набір характеристик, який побудовано за тією ж схемою, що і в Гасско.

Книга С. Белової¹² зосереджується на архітектурних пам'ятках Сімферополя. Гарно ілюстроване видання ще меншою мірою може претендувати на розкриття КГХ Сімферополя.

Можна зазначити, що в радянські часи (60–80-ті рр.) нетривалий час, проте, здійснювалася цілеспрямована робота над іміджем міста Сімферополя; пік цієї активності припав на 1984 р., коли місто відзначало своє двохсотріччя. Образ «воріт» залишався домінуючим, однак (можливо, на протиположний поширеній думці про Сімферополь як ліниве місто) було сформульовано слоган «Сімферополь — місто-трудівник, місто користі».

Втім, ця ідеологема не могла конкурувати з ідеологією транзиту. На обгортках путівників Сімферополем ідея воріт читається в образі сімферопольського вокзалу. Струнка біла споруда навіть думки про відпочинок та подорожі, нагадуючи, що мети поїздки ще не досягнуто. Візуальний символ Сімферополя — вокзал — репрезентує місто як проміжну ціль.

Мовою сучасної наукової фантастики місто позиціонувалося як «ПОРТАЛ», місце переходу з одного світу в інший, тут відбувалося перетворення людини з трудівника на відпочивальника. У символічному зв'язку це була зміна ролей і статусів: організованого життя трудівника на безтурботне життя курортника. Момент переходу залишився нерозвиненим у туристичній літературі. Домінантною стала ідея міста-збирача, колектора людей і ресурсів. Цей образ міста живе і є активним до сьогодні.

Сімферополь кримчан

Як корінна мешканка Сімферополя можу запевнити читача, що культурним та комунікативним центром міста впродовж радянської доби була (і є до сьогодні) вулиця Пушкіна. Її чудовий опис зроблено у книзі Бориса Циповича «Город моей мечты»¹³. Самостійні смислові центри формують цілісний образ вулиці: «чорна» аптека, «хрест», «карли-марли» (суміжна вулиця ім. Карла Маркса), театр. Сьогодні це пішохідна вулиця, але будь-які порівняння (сімферопольський Арбат) спрощують сприйняття і вбудовують її в шаблон заготовок. Доволі давно ця вулиця символізує певну культурну вісь міста, поєднуючи поштамт, ринок та цвинтар. На ній знаходяться театр і ЗАГС, краєзнавчий музей та найкращі гастрономи. Красуні, злодії, поети і стилісти — мешканці Пушкінської (у фольклорі її перейменували з ім. Пушкіна на Пушкінську), які створювали «клімат» міста напівкурортного-напівторговельного, талановито зображені у творі Циповича¹⁴.

Але більш значущим для сучасної історії міста, регіону та країни в цілому є його політичне життя. Політичні маркери Сімферополя починають проступати в останні

роки існування СРСР, коли мешканці Криму проголосували за відтворення АРСР Крим. У 1991–1994 рр. спостерігається потужний сплеск регіоналізму. Саме тоді певними політичними силами формується (а пізніше й закріплюється у Конституції) образ «Сімферополь — столиця Криму». Центр політичного життя, місце розташування Верховної Ради Криму та Ради Міністрів, місто стало серцем ідей регіональної особливості («ми — кримчани»). Кримчани — це не національний, конфесійний чи громадянський маркер. Він чітко формує прив'язку до місця проживання. Однак цей образ працював серед слов'янського населення Криму і не сприймається іншими етносами, які навіть у своїх назвах мають подібні характеристики (кримські татари, караїми, кримчаки).

Конституція 1992 р. у статті 16¹⁵ містить положення: «Столицею республіки Крим є місто Сімферополь. Його правовий статус визначається спеціальним Законом Республіки». Цей закон передбачав особливий податковий та адміністративний «клімат» для столиці. Сімферополь різко змінив свою центральну характеристику — з проторекреаційного місця став центром прийняття рішень усього регіону. Суттєво зріс потік документації й змінився загальний дискурс текстів. Політичний, правовий, економіко-господарський стиль в мас-медіа став домінувати. Ознаки «столичності» представлені у низці назв продукції: видається газета «Южная столица», сімферопольський м'ясокомбінат має назву «Столичные колбасы», цей ряд можна продовжувати.

Посилення центральної влади в Україні призвело до суттєвої зміни кримської Конституції (точніше, до створення нової, 1998 р.). У новій Конституції також була стаття, яка містила інформацію про столицю Криму (стаття № 8), але пізніше Конституційним Судом України була визнана невідповідною основному закону України¹⁶.

Проте у політичній та господарчій активності Сімферополь залишив далеко позаду інші міста Криму. Регіональні, національні та конфесійні питання вирішуються у Криму, проте апеляція до центральної влади поки що не є звичайною практикою для різних політичних сил півострова¹⁷.

У плані перспективності розвитку ідеї «Південної столиці» ми сподівалися розглянути працю В. Б. Костюкевича «Симферополь — столиця Крима»¹⁸. Сама назва цього видання передбачала розкриття політичної складової образу міста, однак це виявився добре ілюстрований рекламний проспект міста без будь-якої провідної ідеї.

Висновки

На сьогодні спостерігається чергування двох основних семіотичних моделей: влітку Сімферополь стає «воротами Криму», у інші пори року — тут «нуртують політичні пристрасті» й маркер регіонального політичного центру стає домінантним. Ці моделі реалізуються швидше хаотично. На жаль, ні на рівні місцевої влади, ані на рівні регіону не ведеться цілеспрямованої роботи зі створення цілісного, толерантного й привабливого іміджу міста.

Завершимо наше дослідження словами з одного з путівників по місту: «Розлучімося на час¹⁹ — бо ж ви вирішили обов'язково побувати ще у нашому місті. Тоді ми пройдемо його вулицями, обрамленими алеями каштанів, акацій, кленів та лип, відвідаємо пам'ятні місця, які дорогі кожній *радянській* людині. А наразі — щасливої дороги!»²⁰

¹ Митин И. И. Комплексные географические характеристики. Множественные реальности мест и семиозис пространственных мифов. — Смоленск, 2004. — 160 с.

² Митин И. И. Знач. праця. — С. 16.

³ Митин И. И. Знач. праця. — С. 26.

⁴ Видатний російський письменник і дипломат висловив цю думку, проїжджаючи вулицями Сімферополя (цит. за: *Костюневич В. Б.* Сімферополь — столица Крыма. — Сімферополь, 2001. — С. 31).

⁵ Митин И. И. Знач. праця. — С. 39.

⁶ *Думнов Д. Ф.* Сімферополь: справочник. — Сімферополь, 1989. — С. 6.

⁷ *Марков Е. Л.* Очерки Крыма: картины крымской жизни, истории и природы. — Сімферополь, Москва, 1994. — 544 с.

⁸ *Думнов Д. Ф.* Сімферополь: справочник. — Сімферополь, 1989. — 144 с.

⁹ Пам'ятка будь-якого відпочивальника — у Сімферополі усе набагато дешевше, ніж у будь-якому з курортних містечок!

¹⁰ *Гаско И. Б.* День в Сімферополе. — Сімферополь, 1984. — 80 с.

¹¹ *Баев Е. И.* Сімферополь: очерк-путеводитель. — Сімферополь, 1967. — С. 3.

¹² *Белова С. Л.* Сімферополь. Этюды истории, культуры, архитектуры. — Сімферополь, 2001. — 184 с.

¹³ *Цытович Б. П.* Город моей мечты. — Сімферополь, 2005. — 223 с.

¹⁴ Пропонуємо міській владі відзначити «Свято однієї вулиці». Пушкінській та її мешканцям є що розповісти мешканцям і гостям міста.

¹⁵ Конституція Республики Крым. — Сімферополь, 1992. — 48 с.

¹⁶ Конституция Автономной Республики Крым. — Сімферополь, 1998. — 140 с.

¹⁷ Винятком є кримські татари, які ведуть роботу з власного позиціонування як на регіональному, так і на національному рівні.

¹⁸ *Костюневич В. Б.* Сімферополь — столица Крыма. — Сімферополь, 2001. — 205 с.

¹⁹ Автор наполегливо рекомендує їхати на море й починати, нарешті, відпочинок, а на зворотному шляху, очікуючи на поїзд, можна знову повернутися до огляду незначних пам'яток Сімферополя.

²⁰ *Баев Е. И.* Сімферополь: очерк-путеводитель. — Сімферополь, 1967. — С. 6.